

I

Сумно і непривітно тепер в нашій Тухольщині! Правда, і Стрий, і Опір однаково миють її рінисті, зелені узберіжжя, луги її однаково покриваються весною травами та цвітами, і в її лазуровім, чистім повітрі однаково плавлє та колесує орел-беркут, як і перед давніми віками. Але все інше як же змінилося! І ліси, і села, і люди! Що давно ліси густі, непрохідні закривали майже весь її простір, окрім високих полонин, сходили в долину аж над самі ріки, — тепер вони, мов сніг на сонці, стопилися, зрідли, змаліли, декуди пощезали, лишаючи по собі лісі облази; інде знов із них остоялися лише пообсмалювані пеньки, а з-між них де-де несміло виростає нужденна смєречина або ще нужденніший яловець. Що давно тихо тут було, не чути ніякого голосу, крім вівчарської трембіти десь на далекій полонині або рику дикого тура чи оленя в гущавинах, — тепер на полонині гейкають воларі, а в ярах і дебрях галюкають рубачі, трачі й гонтарі, ненастанно, мов невмирущий черв, підгризаючи та підтинаючи красу тухольських гір — столітні ялиці та смєреки, і або спускаючи їх, потятих на великі

ботюки, долі потоками до нових парових тартаків, або таки на місці ріжучи на дошки та на гонти.

Але найбільше змінилися люди. Зверха глянувши, то немовби змоглася між ними «культура», але на ділі виходить, що змоглося тільки їх число. Сіл і присілків більше, хат по селах більше, але зате по хатах убожество більше і нужда більша. Народ нужденний, прибитий, понурий, супроти чужих несмілий і недотепний. Кождий дбає тільки про себе, не розуміючи того, що таким робом роздроблюються їх сили, ослаблюється громада. Не так тут колись було! Хоч менше народу, та зате що за народ! Що за життя кипіло в тих горах, серед тих непрохідних борів у стіп могутнього Зелеменя! Лиха доля довгі віки знущалася над тим народом. Тяжкі удари підкопали його добробут, нужда зломала його свобідну, здорову вдачу, і нині тільки неясні, давні спомини нагадують правнукам щасливіше життя предків. І коли часом стара бабуся, сидючи в запічку та прядучи грубу вовну, почне розповідати дрібним унукам про давню давнину, про напади монголів-песоголовців і про тухольського ватажка Беркута, — діти слухають тривожно, в їх сивих оченятах блискотять сльози. А коли скінчиться дивовижна повість, то малі й старі, зітхаючи, шепчуть: «Ах, яка ж то красна байка!»

— Так, так, — говорить бабуся, похитуючи головою, — так, так, дітоньки! Для нас то байка, а колись то правда була!

— А не знати, чи вернуться ще коли такі часи, — закидає дехто старший.

— Говорять старі люди, що ще колись вернуться, але, мабуть, аж перед кінцем світа.

Сумно і непривітно тепер в нашій Тухольщині! Казкою видається повість про давні часи і давніх людей. Вірити не хочуть нинішні люди, що вирости в нужді й притиску, в тисячолітніх путах і залежностях. Але нехай собі! Думка поета летить у ті давні часи, оживляє давніх людей, а в кого серце чисте і щиро-людське чуття, той і в них побачить своїх братів, живих людей, а в життю їх, хоч і як неподібним до нашого, догляне не одно таке, що може бути пожадане і для наших «культурних» часів.

Було се 1241 року. Весна стояла в тухольських горах.

Одної прегарної днини лунали лісисті пригірки Зелемєня голосами стрілецьких рогів і криками численних стрільців.

Се новий тухольський боярин, Тугар Вовк, справляв великі лови на грубу звірину. Він святкував почин свого нового життя, — бо недавно князь Данило дарував йому в Тухольщині величезні полонини і ціле одно пригір'я Зелемєня; недавно він появився в тих горах і побудував собі гарну хату, і оце першу учту справляє, знайомиться з довколичними боярами. По учті рушили на лови в тухольські ліси.

Лови на грубого звіра — то не забавка, то боротьба тяжка, не раз кровава, не раз на життя і смерть.

Тури, медведі, дики — се небезпечні противники; стрілами з луків рідко кому удасться повалити такого звіра; навіть рогатиною, яку кидалось на противника при відповіднім приближенню, нелегко дати йому раду. Тож остаточною і рішучою зброєю було важке копіє, яким треба було влучити противника зблизька, власноручно, з цілою силою, відразу. Схиблений удар — і життю борця грозила велика небезпека, коли йому не вдалось в остатній хвилі сховатись у безпечну криївку і добути меча або важкого топора для своєї оборони.

Не диво, отже, що Тугар зі своїми гістьми вибирався на лови, мов на війну, з запасом стріл і рогатин, зі слугами й запасами живності, навіть з досвідним знахарем, що вмів замовляти рани. Не диво також, що Тугар і його гості були в повній рицарській зброї, окрім панцирів, бо ті спиняли би їх у ході по ломах та гущавинах. Те тільки диво, що й Тугарова донька Мирослава, не покидаючись батька, посміла також вирушити разом з гістьми на лови. Тухольські громадяни, видячи її, як їхала на лови посеред гостей, гордо, сміло, мов стрімка тополя серед коренастих дубів, з уподобою поводили за нею очима, поговорюючи:

— От дівчина! Тій не жаль би бути мужем. І певно, ліпший з неї би був муж, ніж її батько!

А се, певно, була немала похвала, бо Тугар Вовк був мужчина, як дуб. Плечистий, підсадкуватий, з грубими обрисами лица і грубим чорним волоссям, він і сам подобав на одного з тих злющих тухольських

медведів, яких їхав воювати. Але ж бо й донька його Мирослава була дівчина, якої пошукати. Не кажемо вже про її уроду й красу, ані про її добре серце — в тім згляді багато її ровесниць могло стати з нею нарівні, хоч і небагато могло перевищити її. Але в чім не мала вона пари між своїми ровесницями, так се в природній свободі свого поводження, в незвичайній силі мускулів, у смілості й рішучості, властивій тільки мужчинам, що вирости в ненастанній боротьбі з супротивними обставинами. Зараз з першого разу видно було, що Мирослава виростила на свободі, що виховання її було мужеське і що в тім прегарно розвиненім дівочім тілі живе сильний, великими здібностями обдарований дух. Вона була в батька одначка, а до того ще зараз при народженню втратила матір. Нянька її, стара мужичка, відмалку заправляла її до всякої ручної роботи, а коли піросла, то батько, щоб розважити свою самоту, брав її всюди з собою і, щоб задоволити її палку натуру, привчив її владати рицарською зброєю, зносити всякі невігоди і сміло стояти в небезпеках. І чим більші труднощі їй приходилось поборювати, тим охітніше бралась вона за діло, тим краще проявлялася сила її тіла й її рішучого, прямого характеру. Але попри все те Мирослава ніколи не переставала бути женщиною: ніжною, доброю, з живим чуттям і скромним, стидливим лицем, а все те лучилось в ній у таку дивну, чаруючу гармонію, що хто раз бачив її, чув її мову, — той довіку не міг забути її лица, її ходу, її голосу, — тому вони

пригадувалися живо і виразно в найкращих хвилях його життя, так, як весна навіть старому старцеві пригадує його молоду любов.

Вже третій день тривали лови. Багато оленів-рогачів і чорногривих турів лягло головами від стріл і ратищ боярських. Над шумним гірським потоком, на зеленій поляні серед ліса стояли шатри ловців, курилися раз у раз величезні огнища, де висіли на гаках котли, оберталися рожни, де варилось і пеклось м'ясиво вбитої дичини для гостей. Нинішній, остатній день ловів мав бути посвячений самому головному, та заразом і найбільше небезпечному ділу — ловам на медведів.

На стрімкім пригірку, відділенім від інших страшними дебрями, порослім густо величезними буками та смереками, покритими ломами й обвалищами дерев, було віддавна головне леговище медведів. Тут, як твердив тухольський провідник, молодий гірняк Максим Беркут, гніздилася медведяча матка. Відси дикі звірі розносили пострах на цілу околицю і на всі полонини. І хоч не раз удавалось смілим вівчарям забити одного або другого стрілами та топорами або завабити під сліп, де йому ломала крижі важка колода, спадаючи вниз, — то все-таки число їх було надто велике, щоб із того була значна полегша для околиці. То й не диво, що, коли новоприбулий боярин Тугар Вовк оповістив тухольцям, що хотів би зробити великі лови на медведів і просить дати йому провідника, вони не тільки дали йому на

провідника першого удалця на всю тухольську верховину, Максима Беркута, сина тухольського бесідника Захара, але, крім того, вирядили з власної волі цілий відділ пасемців з луками й ратищами для помочі зібраним боярам. Ціла та громада мала обступити медведяче леговище і очистити його доразу від поганого звіра.

Від самого досвіта в ловецькім таборі великий рух і тривожне дождання. Боярські слуги від півночі звивалися, приготовляючи для гостей їду на цілий день, наповнюючи шипучим медом і яблучником подорожні боклагги. Тухольські пасемці й собі готовились, острячи ножі та тесаки, обуваючи міцні жуброві постолы і складаючи в невеличкі дорожні бисаги печене м'ясо, паляниці, сир і все, що могло понадобитися в цілоденній трудній переправі.

Максим Беркут, який аж нині, супроти найважливішого і найтяжчого діла, почув себе вповні самим собою, вповні начальником сеї невеличкої армії, заряджував з правдиво начальницькою уважливістю й повагою все, що належало до діла, нічого не забуваючи, ні з чим не кваплячись, але й ні з чим не опізнюючись. Все у нього виходило в свій час і на своїм місці, без сумішки й сутолоки; всюди він був, де його потрібно, всюди вмів зробити лад і порядок. Чи то між своїми товаришами тухольцями, чи між боярами, чи між їх слугами, Максим Беркут усюди був однаковий, спокійний, свобідний в рухах і словах, мов рівний серед рівних.

Товариші поводитись з ним так само, як він з ними, свобідно, неси́лувано, сміялись і жартували з ним, а проте виповнювали його розкази точно, швидко і так весело та радо, немов і самі без розказу були би в тій хвилі зробили те саме. Боярська служба, хоч далеко не такої рівної вдачі, далеко не так свобідна в поводженню, далеко похіпніша з одних гордо висміватися, а перед другими низенько хилитися, все ж таки поважала Максима Беркута за його звичайність і розсудливість і, хоч не без дотинків та жартів, таки робила те, що він казав. А й самі бояри, по більшій часті люди горді, воєнні, що нерадо бачили «смерда» в своїм товаристві, та й то ще смерда, що вважав їх чимось немов собі рівним, — і вони тепер не показували надто виразно своєї неохоти і виповнювали розпорядження молодого провідника, маючи на кождім кроці нагоду переконатися, що ті розпорядження були зовсім розумні, такі, як треба.

Ще сонечко не зараз мало сходити, а вже ловецьке товариство вирушило з табору. Глибока тиша стояла над горами; нічні сумерки дрімали під темно-зеленими коронами смерек; на густім, чепіргатім листю папороті висіли краплі роси; повзучі зелені поясики вилися попід ноги, плуталися поміж корінням величезних вивертів, спліталися в непрохідні клебуки з корчами гнучкої, колючої ожини та з сплетами дикого, пнучого хмелю. З пропадистих, чорних, мов горла безодні, дебрів піднімалася сивими туманами пара — знак, що на дні тих дебрів пли-